

alapján rekonstruálható, hogy milyen testi-lelki problémákkal fordultak ez idő tájt a nők orvoshoz, konkrétan magához a doktornőhöz; továbbá fontos ismeretként jelzik, miként viszonyult a társadalom a női léthez, magához a női testhez.

A *Lányok és asszonyok aranykönyve* a századfordulón élő nők életszakaszai mentén épül fel, kronologikus rendet tartva a fiatal leánykortól az időskorig. A kötet elsősorban a női test és lélek sajátos egészségügyi problémáit veszi sorba, és ezek társadalmi (felső-középosztálybeli) kezelését veszi górcső alá; azt vizsgálja, hogyan viszonyul egy-egy női problémához a társadalom, annak reprezentatív, döntésképes és döntéshozó szereplői, illetve az általuk értelmezett, illetve vezetett társadalom mint formáció. Mindehhez Justh Zsigmondot, Bródy Sándort és kortársaikat idézi. Megjelennek a kötetben további véleményvezérek, például az erősebb nem orvos képviselőinek vélekedései, akik mind férfiszempontból értekeznek a nőket, ugyanakkor a velük szemben meglévő vagy támasztott elvárásokat, kritikákat, dicséreteket is megfogalmazzzák.

A könyv művelődéstörténeti oldalról szemlélve öt fő fejezetből áll. Ezek a nem sorszámozott fejezetek (1.) *A lányok teste*, (2.) *A test mint házassági tőke*, (3.) *Anyák teste*, (4.) *Test és lélek*, (5.) *Asszonyok teste* címet viselik, illetve további alfejezetekre osztódnak. Ezek közül csupán a negyedik, a *Test és lélek* című egység lóg ki ebből a tematikai sorból, amely bemutatja a Freud és a pszichoanalízis előtti kor szemléletében a pszichés és mentális problémák kezelésének a korra jellemző egyedi, igazából fizikai (!) gyakorlatát. Körüljárja korabeli kezelésük általánosabb tematikáját, bemutatva többek között az ez idő tájt rendkívül népszerű fürdőhelyek, valamint a szanatóriumok és elmeegógyintézetek („tébolydák”) világát.

A könyv talán legbizarrabb tanulságát az az egyértelmű felismerés adja, hogy azon korszakban a nőket – eltekintve néhány

Hugonnai Vilmához hasonló kivételes, mentálisan nagyon erős, tudatos egyéniségtől és habitustól – alapvetően a testük alapján értékelte a társadalom, és bizony kettős mérce jellemezte a felsőbb, valamint az alsóbb osztályokból származó nők megítélését; „a közép- és felsőosztálybeli lányokat még a széltől is védték, míg ez utóbbiak akár teljes kiszolgáltatottságban is élhettek”. A szerző egy-egy ilyen gondolatsor kapcsán finoman hangot ad nemtetszésének a nőket ért méltatlanságokat illetően, de kellő távolságot tart; okfejtései ily módon nem válnak élessé, vagy célzatossá. A *Lányok és asszonyok aranykönyve* elsősorban tehát nem forradalmi szemléletmódja vagy revelatív megállapításai révén lesz értékes munkává, hanem sokkal inkább azért, mert a testre fókuszálva átfogó képet sikerült adnia a századforduló nőtársadalmának legáltalánosabb problémáiról.

(Szécsi Noémi: *Lányok és asszonyok aranykönyve. Szépség, egészség, termékenység és szexualitás a 19–20. század fordulóján. Park Könyvkiadó, Budapest, 2019. 380 o. ISBN 978-963-355-477-7*)

SZÉMAN Emese Rózsa Adorjánné Weress Margit levelei Reményik Sándorhoz

Kegyelmi pillanatban éreztem magam, amikor a Petőfi Irodalmi Múzeum (PIM) kéziratárában az Áprily-, majd a Reményik-hagyatékban Adorjánné Weress Margit leveleire bukkantam.¹ Ezen az sem változtatott, hogy kiderült: 2011-ben már megjelent cikksorozat a kolozsvári *Szabadság* napilapban róla, illetve tőle, Berényi Károly (a hagyaték kezelője) válogatásában,² valamint egy tanulmány a *Művelődés* folyóiratban.³ Mert Adorjánné Weress Margit nemcsak „egyszerű” tanár volt Nagyenyeden, Kolozsváron, később Székelyudvarhelyen, hanem a két világháború közötti időszak két nagy költőjének, Áprily Lajosnak (akinek tanártársa volt Enyeden) és Reményik Sándornak jó barátja, s verseik elhivatott és elismert tolmácsolója.⁴ Áprily és Reményik irodalmi és magánéletéről, levelezéséről több kötet napvilágot látott az utóbbi időben, de ha meg is említik benne Weress Margitot, ezt csak érintőlegesen, névmutatóban vagy jegyzetben teszik. Weress Margit levelei és visszaemlékezései (amelyet Áprilyék biztatására, 1955-ben kezdett el írni⁵) számos kultúrtörténeti adatot tartalmaznak, rajtuk keresztül kirajzolódik a kisebbségi élet, s diszkrét bepillantást nyerhetünk egy nagyon mély barátságba.

Bár levelezésük meglehetősen kiterjedt lehetett, Reményik leveleit sajnos nem ismerjük. Weress Margit 1926. okt. 14-i levelében megígéri, hogy ha előbb halna meg, mint a férfi, leveleit visszajuttatják hozzá,

ha később, ő maga fogja elégetni őket, egyúttal ígéri, hogy „soha azokat olvasni nem fogja senki” (megveti „azt a nőt” és Hatvanit is, amiért Kossuth időskori leveleit nyilvánosságra hozták). A levelek valóban elégték, de nem Weress Margit akaratából, hanem a háború következtében.⁶ A PIM irattárának Reményik-hagyatékában 65 Weress Margit-levelet találunk, egyet őriz még az EMKE-beli Reményik-hagyaték. Az első levelet a tanárnő 1920-ban küldte, levelezésük a költő halálával (1941) ért véget.

Bár Reményik levelei nincsenek meg, a Weress Margitéiból követni lehet, hogy mikor és mennyit írt. Segítség e téren, hogy 1933 őszén maga Weress összegzi Reményiknek hozzá küldött leveleit, eszerint: 1920 – 2 db, 1921 – 8 db, 1922 – 12 db, 1923 – 10 db (egyét elégetett belőle – Reményik többször kérte levelezőpartnereit, hogy egy-egy levelét elolvasás után semmisítsék meg), 1924 – 3 db, 1925 – egy sem, 1926 – 5 db, 1927 – egy sem, 1928 – 6 db, 1929 – 10 db, 1930 – 3 db, 1931 – 2 db, 1932 – 4 db, 1933 – 4 db (októberig). Összesen 67 db, ami nem elhanyagolandó szám. A tanárnő azt is megállapítja „létárában”, hogy ő a fia születése körül (1925. augusztus 16.), és válásakor (1927) írt legkevesebbet, a költő pedig édesanyja halálakor (1930) – nem számítva az 1925-ös és 1927-es évet.⁷

Weress Margit Reményikhez írott leveleit olvasva azonnal föltűnik, hogy mennyi ragaszkodás, szeretet árad belőlük. Az

erdélyi magyartanár rajongása ez a fiatal, tehetséges kor- és sorstárs költő iránt, a húszas évei második felében járó nő egyre erősödő szeretete (szerelme) a néhány évvel idősebb, visszahúzódó és csendes férfi iránt. A visszaemlékezések tanúsága szerint Áprily Lajos felesége, Schéfer Ida ismertette meg a fiatal tanárnőt Reményik Sándor verseivel, és magával a költővel való ismeretségét is „Iduskának” köszönheti. Nem sokkal később bevallja barátjának, hogy mennyire szerelmes Reményikbe (ezt később is, többször leírja), Ida még elnézést is kér, hogy ő hozta ebbe a voltaképpen kellemetlen helyzetbe, hiszen, mint Ida fogalmazott, köztudott, hogy Reményik sosem nősül meg. Mindemellett őszinte barátságuk egy életen át tartott – Reményik, amint azt a *Rokon álmok álmodója* című kötet előszavában olvashatjuk,⁸ testvéreként tekintett és nagyon ragaszkodott minden hozzá közel kerülőhöz –, és minden pletyka⁹ vagy Weress Margit férjhezmenetele ellenére is egyre mélyült, levelezésük sosem szakadt meg, bár Reményik életének vége felé ritkult. Ugyanez elmondható a Reményik–Áprily levelezés kapcsán is; a költőnek szembetetsége, általánosan rossz egészségi állapota, az ebből, valamint legközelebbi barátainak, társainak eltávolodása-elvesztése (testvére, legjobb barátja, lelki társa repatriált; meghaltak szülei majd barátai közül is sokan) miatti fájdalomtól fakadó rossz közérzete miatt egyre inkább nehezebbé esett az írás.

Nem tartom kizártnak, hogy a magányos költőt megdöbbentették a fiatal tanárnő első levelének sorai. Azokból ugyanis annyi őszinte csodálat árad, emellett olyan titkokat is bevall, mint például, hogy ír (még édesanyjának sem beszélt róla, pedig, a levelek tanúsága szerint, szoros volt a kapcsolatuk), hogy írójuk maga is visszariad, s bár Reményik válaszolt neki, mentegetőzik, úgy érzi, a költő talán megnehezíthetett rá, amiért „minden a *propos*, minden *magyarázat nélkül*” írt neki; „*Talán Maga nem érti, hogy én hogy tárhatom ennyire fel magam egy idegen ember előtt*

és Magának ez visszatetsző.”¹⁰ Ez a motívum később is visszatér leveleiben: „*Most megint eszembe jutott az, amit Maga egyszer a hallgatásról írt. Szégyelem (sic!) magam, hogy ennyit beszéltem, hogy magamról beszéltem. S szégyelem azért is, hogy ennyire megmutattam magam.*”¹¹

1921-ben a levelekből kitűnik, hogy Weress Margit sok unszólásra egyik versét (*Elhagyott menyasszony dala*) elküldte Reményiknek.¹² A költő többször is biztatta Weress Margitot versei kiadására, sőt a nő szüleinek és a jóbarát Jékely-családnak is csak Reményik javaslatára mutatta meg a verseit. Publikálásra mindössze két ízben került sor – általában az volt a két költőbarát véleménye, hogy túlságosan mélyek a versek ahhoz, hogy a nagyközönség is olvashassa őket. Viszont ez az 1921-es vers „*ellen-vers-re*” (írja Áprilynak egy levélben)¹³ ösztökelte Reményiket: az *Azt mondják* című költeményről¹⁴ van szó. Tudtommal még egy verset írt Weress Margithoz, de kötetben csak ennél jelenik meg dedikáció.

Ez a vers különben a legtöbb levelének összefoglalója lehet: Weress Margit soraiból legalábbis az tűnik ki, hogy ő (és nem csak ő) folyton lelket és önbizalmat próbáltak önteni Reményikbe, aki ezt nehezen tudta elfogadni. Pedig Weress nem fukarkodott a feddő szavakkal. Nem sokkal, talán néhány héttel az előző levélváltás után olvasta Áprilynál Reményik *Sirató*¹⁵ és *A döblingi tébolyda árnyai*¹⁶ című verseit – előbbi nagyon tetszett neki, utóbbi a szó legszorosabb értelmében megdöbbentette. Ezt írja: „*És... amint olvastam az a költeményt, azt gondoltam, milyen kár, hogy Maga nem a tanítványom, akkor most jóindulatúlag figyelmeztetném, hogy még a kétségbeesésnek is van határa. Jaj, ugye nem haragszik, amiért ezt írtam? Én mindig úgy félek, hogy megbántom a Maga végtelen finom lelkét s olyankor aztán előveszem egyik levelét, amelyikben azt írja, hogy ne okozzak magamnak felesleges lelki izgalmat nem létező dolgok miatt; és akkor igyekszem megnyugtanni magam.*”¹⁷

A költő leveleit – mint fent jeleztem – nem ismerjük, Weress Margit leveleiből és visszaemlékezéseiből, valamint Reményiknek az Áprilyhoz címzett leveleiből azonban következtetni tudunk arra, hogy ő is szeretettel gondolt a fiatal tanárnőre. És ez a 'szeretettel' volt talán a legtöbb, amit Reményik adhatott. Arról, hogy mi zajlott le Reményik Sándor lelkében a húszas-harmincas években, hogy talán nemcsak azon múltott, hogy Weress Margit szerelme nem lelt viszonzásra, hogy Reményik elhatározta, sosem nősül meg, valószínűleg a mindkettejüket jól ismerő, baráti kapcsolatban levő Iduska vagy Áprily is keveset tudott. Reményik ugyanis nemigen beszélt Szócsné Szilágyi Piroskához fűződő érzéseiről, s még kevésbé az Imre Ilonka irántiakról. Hozzájuk írott versei és levéltörredékei is 1990-ig vártak kiadásukra,¹⁸ és az Áprilyval folytatott levelezésben is csak ritkán jelenik meg a nevük, leginkább, mint ahogy közös jó ismerősöket emlegetni szokás; csupán haláluk után találunk olyan részleteket, amelyek Reményik érzéseit felfedik. Ugyanakkor szintén a levelekből tudjuk, hogy személyes találkozáskor többet is elárult a költő barátjának a két nő iránti érzéseiről (amelyek közül szerelemnek, annak bármilyen formájában, akkor is csak az Ilonka iránt érzett vonzalmat lehet tekinteni). „*Szerelmi életről*» Reményik Sándorral kapcsolatban nem lehet beszélni, mert ez – a szó mindennapi értelmében – nem volt. – *Végtelen intelligencián, lelki finomságon, hatalmas felelősségérzeten átszűrte, átszublímált gazdag érzésvilág volt, amely ilyen formában egyéni hang. Valóban »kevesebb is, több is a szerelemnél«, de semmi esetre sem társhiány.*”¹⁹ – írja a Piroska- és Ilonka-verseket és leveleik egy részét kötetbe rendező Sövényházyné Sándor Judit. Így tehát az a tény, hogy élete végéig fenntartotta a levelezést Weress Margittal – mialatt a nő a kislánysos rajongástól az aggodó-féltő szeretetig végigjárta az érzelmek szinte teljes skáláját – azt igazolja, hogy barátságuk kölcsönös volt.

Hogy Reményik költészete mennyire ismert, ő maga viszont mennyire ismeretlen volt életében, jól példázza egy 1925-ös levélrészlet, amelyet Weress Margit neki írt:

Az iskolában, a III. oszt.-ban tanítottam az „Igét”. És ezzel kapcsolatban érdeklődtem a gyermekek között, hogy ki mit tud a szerzőről. A nevét mindenik ismerte, többen említettek verseket is (az Ellenzékben megjelentekből), egyik a „Csak így” címet is tudta. Meg voltam elégedve, mert hihetetlenül tájékozatlanok ezek a kislányok, nemcsak a mai, de a régebbi irodalom terén is; (hát még a magyar történelemből). Midőn azt kérdeztem: „hol lakik ez a költő?”... egyhangulag (sic!) kiáltották: „rég meghalt”. Fekvilágosító szavaimat ámulattal hallgatták, őszinte meggyőződéssel kijelentve: „igazán azt hittük, hogy meghalt R. S., hiszen milyen híres költő!” Aztán midőn életvéneinek számát is megtudták, még érdekesebbnek találták hogy: „olyan fiatal?”²⁰

Ez az ismeretlenség az 1930-as évekre természetesen már megváltozott. Áprily Lajos egyik levelében így ír barátjának: „*Zsoli [Jékely Zoltán] magyar órán Rólad kellett, hogy beszéljen. Benne vagyunk egyik érettségi tételben. Öregek vagyunk.*”²¹

Jegyzetek

1 [Adorjánhé Weress] Margit – [Reményik] Sándornak – Nagyenyed, 1922. jan. 26. – Szudvh. 1941. jan. 24. Petőfi Irodalmi Múzeum (a továbbiakban: PIM) Kéziratár V. 4557/21/1–56. 56 db.: 148 f. + 51 bor. + 9 mell.
2 Adorjánhé Weress Margit: Magyar szó Erdélyben. Visszaemlékezések Áprily Lajosra (Részletek Berényi Károly válogatásában, előszavával). = Szabadság, Kolozsvár, 2011. július 25. – szeptember 5. számok, (internetes elérés: <http://archivum2.szabadsag.ro/szabadsag/servlet/szabadsag/template/search%2CPSearchAllScreen.vm> Letöltés ideje: 2020. június 22.)

3 Kolumbán Szende – Socaci Anita: Ki volt Weress Margit? = Művelődés (Kolozsvár), LXVII. évf. 5. szám, 2014. május, 25–28. o. (internetes elérés: <https://muvelodes.net/enciklopedia/ki-volt-weress-margit> Letöltés ideje: 2020. június 22.)

4 Adorjánhé Weress Margit életéről részletesen írtam: Széman Emese Rózsa: Két világháború közötti erdélyi

magyar szavalóművészet (Néhány fontosabb sajtóorgánium tükrében). Doktori értekezés. Babeş-Bolyai Tudományegyetem Politika-, Közigazgatás- és Társadalomtudományi Kar, Kolozsvár, 2016. 91–104. o.

5 Megjelent kétkötetes szerkesztett változata: Adorjáné Weress Margit: Magyar szó Erdélyben I–II. Szerkesztette: Lektor Katalin. Kritikon – Polis, Kolozsvár, 2018–2019.

6 PIM Kt. V. 4557/21/33. A levelek megsemmisüléséről: Berényi Károly e-mail üzenete Széman E. Rózsának, 2014. március 25.

7 A. Weress M. – Reményik S., Szudvh., 1933. okt. 22. PIM Kt. V. 4557/21/43.

8 Rokon álmok álmodója. Áprily Lajos és Reményik Sándor levelezése. S. a. r. Lektor Katalin. Polis – PIM, Kolozsvár – Budapest, 2014. 5–27. o.

9 W. M. egy ismerőse, volt szomszédja szeret mindenféle dolgokat kombinálni kis részletekből, többek közt az ő és Reményik barátságáról is, ezért Weress Margit azt mondta neki, hogy már rég nem leveleznek; most ez a nő bemegy Kolozsvárra, valószínűleg a Pásztortűz szerkesztőségébe is, ezt szerette volna addig megírni Reményiknek. Lásd: A. Weress M. – Reményik S., Ne., 1923. máj. 8. PIM Kt. V. 4557/21/21.

10 A. Weress M. – Reményik S., Kv., 1920. dec. 3. PIM Kt. V. 4557/21/2.

11 A. Weress M. – Reményik S., Ne., 1921. nov. 9. PIM Kt. V. 4557/21/9. Kiemelés az eredetiben.

12 A. Weress M. – Reményik S., Ne, 1921. okt. 26. PIM Kt. V. 4557/21/8.

13 Rokon álmok álmodója, i. m. 62. o. Reményik S. Áprily L.-nak, Kv., 1921. nov. 4. (90. o.)

14 Reményik Sándor összes versei. Arcanum, Budapest, 1998. (internetes elérés: <https://mek.oszk.hu/01000/01052/html/vers0401.htm#25> letöltés ideje: 2020. június 22.)

15 Reményik Sándor összes verse. II. kötet. Polis – Kálvin – Luther, Kolozsvár – Budapest, 2005. 84. o.

16 Uo. 87–88. o.

17 A. Weress M. – Reményik S., Ne, 1921. dec. 10. PIM Kt. V. 4557/21/10.

18 Reményik Sándor: Erdélyi március. Válogatott versek. Álmodsz-e róla? Kiadatlan versek és levélszemelvények. Összeállította és gondozta: Imre László – Imre Mária – Sövényházné Sándor Judit. Orpheus Könyvek, Budapest, 1990.

19 Uo. 419–420. o.

20 A. Weress M. – Reményik S., Torda, 1925. dec. 31. PIM Kt. V. 4557/21/30. Kiemelés az eredetiben.

21 Rokon álmok álmodója, i. m. 212. o. Áprily L. Reményik S.-nak, Bp., 1931. április 16. (233–234. o.)

NÉMETH József

Nemzeti történelem – technikai kultúra

Tudománytörténeti fordulópontok
a 18. század végéig

Milyen volt a technikai kultúra és a természettudományos műveltség Magyarországon a honfoglalás utáni századokban? Hazát teremteni – nem annyit jelent, hogy meghódítani a Kárpát-medence egy darabját. A honteremtés kultúrát, műveltséget, új életformát jelentett. A kiépülő egyházszervezetek – püspökségek – a királyi hatalom megerősödésével párhuzamosan a művelődés, a kultúra, s ezen belül a technikai kultúra centrumai is lettek. A 11. században már megtalálhatók a szolgálat nemétől elkülönített falvak: vasas: tributarius ferri, kovács: fader, ötvös: aurifader, fazekas: figullus, ács: carpentarius stb. A korabeli latin oklevelekben több technikai eszköz magyarul is olvasható, pl. emelő, fahíd, felülcsapó malom, zsilip stb.

A 12. században Magyarországon három vaskohászati központ található: Nyugat-Magyarország: Kőszegfalva, Vasvár, Észak-Magyarország: Rudabánya, Dél-Magyarország: Pécsvárad. Az előállított vasból mezőgazdasági eszközöket (sarló, kasza, eke), valamint a lószerszám részeit (zablát) készítették. Mindezek mellett fegyvereket (kard, nyílhegyek). A vasat külföldre is szállították. A danski piacon legkeresettebb volt a spanyol, a svéd és a magyar vas ebben az időben. (12 hordó magyar vasért 25 tonna heringet adtak.)

A szövés-fonás több tárgyi emléke került elő a Tiszalök környéki ásatásokon. Az oklevelek tanúsága szerint ismerték a lábbal hajtott szövőszéket. III. Béla korá-

ban európai hírvő ötvösműhelyek működtek Magyarországon területén. Nagy Lajos király kézműipart fejlesztő tevékenységének hatására növekedett a céhek száma, de Zsigmond király már figyelmeztette a különböző szakmákat üzöket: „senkinek sem szabad más mesterségébe vágni”.

A 15. században a hadiipar új ága az ágyúöntés kezdte virágkorát élni. Az ágyúöntők (prixidáriusok) hazai és nemzetközi elismertségre tettek szert. Az 1450-es években az orosz cár több levelet írt Mátyás királynak, majd követte útján is tudatta: „Mutatná meg hozzánk való barátságát, küldene nekünk ágyúöntő mestereket”. Arany- és ezüstműveseket, valamint építőmestereket is kértek az orosz cárok Magyarországról. Ebben az időben a növekvő igények miatt az ércbányák termelése fokozódik. Itt kell megemlítenünk Thurzó János nevét (1437–1508), akinek jelentős szerepe volt a magyarországi ércbányák termelésének növelésében. Mátyás király hatalmazta fel pl. 1475. április 24-én hét Garam-menti bányaváros vízemelő gépekkel történő ellátására, s arra kérte a királyt, hogy más bányavárosokban is állítson fel vízemelő gépeket. Thurzó eljárást dolgozott ki a réznek a réztartalmú ólomércből történő kiválasztására. De a kutatási eredmények megvalósítására ebben az időben is pénz kellett, amelyből akkor is nagy hiányt szenvedett az ország. Thurzó szakértelmével felkeltette a Fuggerek figyelmét, s finanszí-